

Г. Г. Фесенко,
доктор філософських наук,
професор Харківського національного
університету міського господарства
імені О. М. Бекетова

МІСЬКІ ЛАНДШАФТИ І ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА: ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Відомо, що у сучасних урбаністичних процесах культура відіграє особливу роль – постає своєрідною проекцією на природний ландшафт й водночас просторовим відображенням накопиченої еволюції культур в певній місцевості. «Культурний ландшафт» міста розглядається не тільки у перспективі техногенних або модифікованих просторів, що слугують інфраструктурою або фоном для колективного існування, а й з метою висвітлити його самотність [3].

Саме тому концепція ландшафту перебуває у центрі уваги багатьох дискусій. Ландшафт постає складним поняттям, існуючим як фізичний факт, культурний феномен, естетичний конструкт, політична категорія та ін. Його визначення може спиратися на різні контексти, географічні особливості та способи застосування. У Європейській ландшафтній конвенції «ландшафт» визначається як «частина землі», що сприймається мешканцями чи відвідувачами такою, що розвивається у часі під впливом природних сил та людини. Наголошується, що ландшафти є важливим компонентом «середовища людей», вираженням різноманітності їхньої культурної та природної спадщини, а також основою їхньої ідентичності» [7, р. 4]. Такий широкий фокус уваги до концепту «ландшафт» відрізняється від того, що був закладений у Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, – як території, на якій перебуває цінність, «визначні місця, які є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології» [1].

Варто зазначити, що поширеним є розуміння ландшафту як «те, що оточує людину» – територія, земля, навколишнє середовище. Втім «ландшафт» не є тотожним синонімом ідеї території, а скоріше, у ньому підкреслюється відмінність між природними і культурними ландшафтами. Вихідною для ландшафтознавців є ідея про те, що саме в культурних, соціальних та історичних умовах суспільства

формують своє «людське» ставлення до навколишнього середовища, перетворюючи його на «ландшафт». Вихідною для ландшафтознавців є ідея про те, що саме в культурних, соціальних та історичних умовах суспільства формують своє «людське» ставлення до навколишнього середовища, перетворюючи його на «ландшафт».

Культури виражають себе у ландшафтах, які вони створюють. Ця ідея пропонує трактувати ландшафт як дещо більше, ніж матеріальне та візуальне, а дещо символічне [4]. Це, зі свого боку, створює нові ракурси гуманітарних дискусій про часопростір «культурного ландшафту». Ландшафт постає формою, через яку культурні групи створюють та підтримують свою ідентичність. Зміцнення стійкості міських громад перед новими загрозами стає пріоритетом. Зокрема, для міст надзвичайно важливо заохочувати громаду до трансляції культурних цінностей, що випливають з історії нації/громади [5].

Ландшафт можна розглядати як явище, яке позначає ідентичність. Це розуміння відповідає відомій фразі «геніальних локусів» (аура або «дух місця») і пов'язаною з нею спостереженням за ландшафтом загалом. Підпорядковані елементи (такі як типи населення, суспільства та артефакти) не складають ландшафт механічно, але їх позиції в ландшафті можуть бути інтерпретовані в їхньому контексті. Наприклад, «ландшафтна пам'ять» пов'язана з тим, що ландшафт має власні просторові засоби самоорганізації. Носії пам'яті в ландшафті – це структури, і знов пам'ять – це середовище для створення структури: отже, ландшафт і є цією системою самоструктуризації.

Традиція реконструкції міфів національної ідентичності через образи ландшафтів започаткована німецьким романтиками, для яких ландшафти поставали видимою формою нації (етносу), вираженням сутності національної самосвідомості, етнічного характеру. Звичини були загальні географічні описи ландшафтів, що окреслювали метанаративи національно-культурної ідентичності. Звертається увага на захоплення історичними ландшафтами – «автентичними» чи відтвореними, що були свідками славного минулого та перетворилися на національну міфологію. Причому мова йшла не тільки про «природний» ландшафт, до якого романтики шукали шлях, але і «ландшафт з пам'яттю» про діяльність людини. Романтики звертаються до духовно-історичної реальності міського буття. Культурна пам'ять вела їх до замків, соборів, історичних міст минулого.

Збереження традиційної культури розглядається сьогодні як невід'ємний елемент простору міста. За умов, коли урбанізація

супроводжується нівелюванням специфіки буття етносів, традиція стає з'єднувальною ланкою у пам'яті й відтворенні національно-культурної ідентичності [1]. В Україні, з метою захисту традиційного характеру середовища міст, затверджено список історичних міст [2]. Зокрема, в Харківській області до історичних міст віднесено: Балаклію (1663), Богодухів (1571), Валки (1646), Вовчанськ (1674), Зміїв (XII ст.), Ізюм (1639), Красноград (1731), Куп'янськ (1685), Люботин (середина XVII ст.), Мерефа (сер. XVII ст.), Чугуїв (1627). Наразі посилюється дискусія щодо векторів розгортання культурного ландшафту міста – як активу для соціально-економічного розвитку, й водночас для забезпечення гармонійного втручання в історичне середовище. Зважаючи на глобальні зміни у практиках щодо міської спадщини, ЮНЕСКО розроблено рекомендації щодо історичних міських ландшафтів, в яких підкреслюється динамічна роль спадщини в ядрі сучасних суспільств, а також роль в політиці міського планування [6].

Практики збереження культурних ландшафтів стають частиною самобутнього міського дизайну. В цілому культурні ландшафти окреслюються у площині культури та природи, матеріальної та нематеріальної спадщини, біологічного та культурного різноманіття. В 1992 р. ЮНЕСКО визначила три категорії культурних ландшафтів, що можуть бути включені до переліку світової спадщини через характерну їм виняткову універсальну цінність: ті, що розроблені і спеціально створені людиною (1), комбіновані «органічно розвинені ландшафти» (2), а також ті, що найменше «сформовані» людьми, але високо цінуються – «асоціативні культурні ландшафти», що оцінюються через релігійні, мистецькі чи культурні асоціації природного елемента (3). Серед об'єктів культурної спадщини – архітектурні ансамблі історичних центрів міст, а також місто у цілому (Венеція).

У фокусі спеціальної уваги опиняються історичні міські ландшафти з питаннями про збереження культурної спадщини. Міська спадщина визначається як історичне нашарування культурних і природних цінностей, що були вироблені шляхом спадкоємності культур і акумуляції традицій. Адже саме вони формуються поколіннями громад, є хранителями ключових свідчень про їх минуле, й в них так само відбиваються нинішні стремління. Пропонується підхід до збереження міської спадщини – *Historic Urban Landscape approach* (далі – *HULA*), що ґрунтується на ширших урбан-контекстах, урахуванні взаємозв'язків їх фізичних форм, просторової організації, а також їх соціальних і культурних цінностей. Важливо, що історичний

міський ландшафт охоплює як соціокультурні практики і цінності, так і економічні, матеріальні аспекти спадщини. *HULa* спрямований на збереження якості середовища проживання людини, підвищення продуктивного використання міських просторів та їх соціофункціонального розмаїття. Такий підхід ґрунтується на збалансованому і стійкому взаємозв'язку між забудованим і природним середовищем [5]. ЮНЕСКО закликає розгорнути стратегії міського планування з акцентом на культурні та екологічні цінності.

Наголошується, що міські ландшафти, як комбіновані витвори природи і спільноти, мають демонструвати гармонію. Яскравий приклад, що наводиться ЮНЕСКО, – культурний ландшафт міста Ханчжоу (Китай) навколо Західного озера. В цьому ландшафті гармонійно поєднана природа і культура, озеро і пагорби, на яких розташовані численні храми, пагоди, павільйони, сади, а також дамби і штучні острови. Для істориків мистецтва Західне озеро є особливим культурним феноменом, через його вплив на ландшафтний дизайн в інших містах Китаю, Японії, Кореї, а також на культурні традиції поліпшення ландшафтів, що відображають буддистські ідеали злиття людини з природою («буддійський спокій» та «природа як картина») [9]. Ландшафт Ханчжоу привертає увагу істориків урбанізму своєю візуальною цілісністю, незважаючи на високий темп розвитку міста (від регіонального містечка до мегаполісу з 8 мільйонами мешканців). Візуальна цілісність цього культурного ландшафту зберігається, завдяки відповідній будівельній політиці муніципалітету (підтримує існуючі висоти та межі ландшафту, зупиняє будь-яке його розширення, що може вплинути на горизонт Західного озера).

Осмилення історичного міського ландшафту, що складається шляхом історичного нашарування культурних і природних цінностей, має розгортатися за межами поняття «історичний центр» або «ансамбль» й включати більш широкий міський контекст. Збереження локальних особливостей – це й підтримка (або комерціалізація) народних промислів та ремесел. Можна навести чисельні приклади, коли традиційна ремесленна майстерність успішно розвивається в містах. Наприклад, Венеція зберігає традиційне скляне виробництво (острівний квартал Мурано), виробництво мережив (острівний квартал Бурано). Ханчжоу має давню історію і багату традицію ремесел і народного мистецтва Китаю (дизайнерські роботи з традиційних матеріалів – міді, бамбуку, папіру тощо) [9].

Отже, культурний ландшафт міста, представлений традиційними ремеслами, постає значимою компонентою культурної ідентичності

(національної, регіональної, локальної). В умовах глобалізаційних процесів проблема автентичності міських ландшафтів може вирішуватися за рахунок підтримки традиційних ремесел та їх належного розвитку (так, щоб традиційна ремесленна продукція інтегрувалася у сучасну креативну економіку міста).

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. *ЮНЕСКО*, 16.11.1972. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_089.
2. Про затвердження Списку історичних населених місць України / Постанова КМУ від 26 липня 2001 р. N 878.
3. Фесенко Г.Г. Морфологія міських ландшафтів: культурфілософські інтерпретації: монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. – 282 с.
4. Фесенко Г.Г. Нематеріальна культурна спадщина у символічному просторі міста (на прикладі святково-обрядової культури). *Традиційна культура в умовах глобалізації: сучасний дискурс щодо збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини*: матер. наук.-практ. конф. (23–24 червня 2017 р.). – Харків, 2017. – С. 321–325.
5. Фесенко Г.Г. Традиційна культура в соціопросторі сучасного міста. *Традиційна культура в умовах глобалізації : регіональні особливості на розвиток туризму*. – Харків, 24–25 травня 2013 р. / Обласний організаційно-методичний центр культури і мистецтва. – Харків, 2013. – С. 238–243.
6. Anewinternationalinstrument: theproposedUNESCOrecomendation on the historic urban landscape (HUL): report to the Intergovernmental Committee of Experts (UNESCO, Hangzhou, 25–27 May 2011). Hangzhou, 2011. 16 p. URL: <http://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-706-12.pdf>.
7. The European Landscape Convention (Florence, 2000).7 p. URL: <http://www.coe.int/en/web/landscape/the-european-landscape-convention>.
8. UNESCO Creative Cities of Craft and Folk Art. URL: https://issuu.com/paducahcreativecity/docs/book_cittacreative_low/.
9. West Lake Cultural Landscape of Hangzhou. URL: <http://whc.unesco.org/en/list/1334/>.

УДК 008(062.552)

T65

Редакційна колегія:

Л.Г. Омельченко — директор Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва, заслужена артистка України;

О.Г. Бугайченко — завідувач відділу інноваційних культурних проєктів та міжнародного співробітництва Обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва;

Н.М. Роман — кандидат педагогічних наук, доцент Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, член Національної спілки музикантів України

Т65 Традиційна культура в умовах глобалізації: синергія традиції та інновації. Матеріали науково-практичної конференції (21-22 червня 2019 року). – Харків : Друкарня Мадрид, 2019. – 398 с.

ISBN 978-617-7845-00-2

До збірки увійшли тези та доповіді, в яких науково обґрунтовуються напрями відтворення й розвитку традиційної культури в умовах глобалізації, висвітлюються проблемні аспекти і концептуальні засади поєднання традиції та інновації в сучасному культурному полі. Висновки та результати досліджень, представлені провідними вченими, педагогами й мистецтвознавцями в ході роботи науково-практичної конференції «Традиційна культура в умовах глобалізації: синергія традиції та інновації», яка відбулася 21-22 червня 2019 року в м. Харкові, підкреслюють можливості успішного подолання кризи національної ідентичності на фоні збереження мультикультуралізму й толерантності, модернізуючи їх за допомогою використання сучасних інноваційних засобів.

У конференції взяли участь науковці з різних областей України, а також із Білорусі, Молдови та Китаю. На прикладі української культури та культурному досвіді інших країн, у ході наукової дискусії визначено локальні напрями та стилі, накреслено шляхи збереження традиційної культури в умовах полікультурного суспільства, активізації міграційних процесів та розширення культурно-інформаційного простору. Дослідниками доведено, що модернізація сучасного життя може комфортно співіснувати зі збереженням тотожності й автентичності, демонструючи тим самим синергію традиції та інновації.

Для широкого кола науковців, практиків, а також усіх тих, хто цікавиться питаннями дослідження традиційної культури, її модернізацією, синергією традиції та інновації в українській та світовій культурі в умовах глобалізації.

УДК 008(062.552)

ISBN 978-617-7845-00-2

© Обласний організаційно-методичний
центр культури і мистецтва, 2019
© «Друкарня Мадрид», 2019